

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**BUXORO DAVLAT
UNIVERSITETI**

“TASDIQLAYMAN”

ARXEOLOGIYA

FAN DASTURI

Bilim sohasi: 200 000 – San’at va gumanitar fanlar

Ta’lim sohasi: 220 000 – Gumanitar fanlar (tillardan tashqari)

Ta’lim yo’nalishi: 60220300 - Tarix (mamlakatlar va yo’nalishlar bo’yicha)

Buxoro - 2024

Fan/modul kodi ARXB 105		O'quv yili 2024-2025	Semestr 1	ECTS - Kreditlar 4	
Fan/modul turi Majburiy		Ta'lim tili O'zbek/rus		Haftadagi dars soatlari 4	
1.	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari		Mustaqil ta'lim	Jami yuklama
	Arxeologiya	(60)		(90soat)	(150 soat)

2	Fanning mazmun. Fanni o'qitishdan maqsad-Arxeologiya fani to'g'risida talabalarda xolisona ilmiy dunyo qarashni, ko'nikma va malaka shakllantirishdir. Fanning vazifasi - moddiy va ma'naviy madaniyat, ijtimoiy-iqtisodiy, etno-madaniy jarayonlar va g'oyaviy qarashlar masalalarini urgatishdan iborat. “Arxeologiya” o'quv fanini uzlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavr: • Arxeologiya fanining maqsad va vazifalari, moddiy va ma'naviy madaniyat, xujalik xususiyatlar, etno-madaniy jarayonlar, goyaviy qarashlar masalalari va ularning taraqqiyot bosqichlari, ulardan ilmiy maqsadlarda foydalanishni <i>bilishi</i> kerak; • Talaba tarixiy ma'lumotlarni ilmiylik, tarixiylik, xolislik asosida urganish. Muzey ashyolari va internet ma'lumotlarni, arxeologik va etnologik manbalarni mustaqil tadqiq qilish, urganish <i>kunikmalariga ega bo'lishi</i> kerak; • Muzey eksponatlari, arxeologik va etnologik manbalar tavsiflari, ilmiy tadqiqot institutlari fondlari materiallaridan foydalanish <i>malakalariga ega bulish</i> kerak. “Arxeologiya” fani umumkasbiy fan xisoblanib, 1 semestrda o'qitiladi. Dasturni amalga oshirish, o'quv rejasida rejashtirilgan Ibtidoiy jamiyat tarixi, O'zbekiston va Jahon tarixi fanlarining qadimgi davrlaridan <i>yeterli bilim va kunikmalarga ega bulishi</i> kerak. II. Asosiy fanning nazariy mashg'ulotlari qism (ma'zura mashg'ulotlari) 1-mavzu. Arxeologiya faniga kirish Arxeologiya fan sifatida. Arxeologiya fanning predmeti, maqsadi va vazifalari Arxeologiyaning tarix fani sohasida tutgan urni. Arxeologik manbalar. Maddiy manbalar. Yozma manbalarning qadimgi va o'rta asrlar tarixini o'rganishdagi o'rni manbalarning madaniy-tarixiy jarayonlarni urganishdagi ahamiyati. Arxeologiya fanining yordamchi tarmoqlari. Arxeologik tadqiqot
----------	--

usullari. Madaniy qatlam. O'zbekiston Respublikasining "Arxeologiya merosi ob'ektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish" to'grisidagi konunining ahamiyati. Arxeologiyada davrlashtirish usullari. Nisbiy va cheksiz davrlashtirish. Arxeologiyaning fan sifatida shakllanish va rivojlanish. O'rta Osiyoda arxeologik tadqiqot ishlari tarixi.

2-mavzu. Tosh asri arxeologiyasi

Paleolit davri va uning bosqichlari. Paleolit davri tabiiy iqlim sharoitlari. Olduvay bosqichi. Sharqiy Afrikaning olduvay bosqichi yodgorliklari. Ashel davri. Yevrosiyo xududiga ibtidoiy odamlarning tarqalishi. Asosiy arxeologik yodgorliklar. O'rta paleolit davri xususiyatlari. O'rta paleolit davri yodgorliklari. So'nggi paleolit. Insoniyatning Amerika mintaqasiga tarqalishi. G'oyaviy qarashlar. Sun'iy turar joylarning paydo bo'lishi.

3-mavzu. Mezolit davri tavsifi.

Tabiiy iqlim uzgarishlari va ekologiya. Yovvoyi hayvonlarni xonakilashtirishning boshlanishi. Ixtisoslashgan uzlashtiruvchi xujalik shakllari. Moddiy madaniyat. Mikrolitlar. Old Osiyo mezolit davrida. O'rta Osiyoning mezolit davri madaniyatlari. Xujalik va moddiy madaniyat.

4-mavzu. Neolit davri tavsifi.

Neolit inqilobi. Yevrosiyaning janubiy viloyatlarida ishlab chiqaruvchi xo'jalik shakllarining vujudga kelishi. Yaqin Sharqda ilk dehqonchilikning paydo bo'lishi. O'rta Osiyoda ishlab chiqaruvchi xo'jalik shaklining paydo bo'lishi. Jebel va Joytun madaniyatlari. Ilk dehqonchilik manzilgohlari va qurilish. O'rta Osiyoning neolit davri uzlashtiruvchi xujalik shaklidagi madaniyatlari. Moddiy madaniyat va xujalik. Neolit davri ijtimoiy munosabatlari.

5-mavzu. Paleometall davri arxeologiyasi. Eneolit davri.

Metallurgiya ishlab chiqarishi jamiyat taraqqiyotida tub burilishning muhim omil sifatida. Sug'orma dehqonchilik va uning ilk sivilizastiya shakllanishidagi ahamiyati. Ixtisoslashgan ishlab chiqarishning shakllanishi. O'rta Osiyoning eneolit davri madaniyatlari (Anov-Nomozgoh, Sarazm). Manzilgohlar, qurilish va me'morchilik. Hunarmandchilik taraqqiyoti (kulolchilik va metall). Ta'sviriy san'at. Ijtimoiy munosabatlar. Diniy qarashlar.

6-mavzu. Bronza davri tavsifi.

Yevrosiyaning bronza davri madaniy-tarixiy jarayonlari. Yevrosiyo hududida madaniy taraqqiyotning notekisligi. Yevrosiyaning bronza davri metallurgiya ishlab chiqarish markazlari va ularning sivilizastiya uchoqlari taraqqiyotiga ta'siri. Old Osiyoning bronza davri madaniy-tarixiy jarayonlari. O'rta Osiyoning bronza davri madaniy taraqqiyoti. Bronza davri ilk shahar (Oltindepa, Gonur, Jarquton. Sarazm Dashli) markazlari. Ixtisoslashgan hunarmandchilik. Moddiy madaniyat.

O'rta Osiyoning dasht hududlari bronza davri madaniyatlari. Hindiston bronza davri Xarappa madaniyati. Drevneyamniy va Afanasev madaniyatlari. Xo'jalik xususiyatlari. Moddiy madaniyati. Ijtimoiy va g'oyaviy qarashlari. Bronza davri Andronovo madaniyatlari. Bronza davrida Uralbo'yi hududlarida

sivilizastiyaning shakllanishi. Arkaim manzilgohi va Sintashta mozori. Xo'jalik va moddiy madaniyat

7-mavzu. Qadimgi davr arxeologiyasi Temir davri xususiyatlari.

Ilk temir davri madaniy-tarixiy jarayonlari. Temir davrining xususiyatlari. Janubiy Turkmanistonning temir davri arxeologiyasi. Hindistonda temir davrida metalurgiyaning rivojlanishi. O'zbekistonning ilk temir davri arxeologiyasi.

O'rta Osiyoning ilk temir davri (Yaz 1-III) arxeologiya majmuasi. O'rta Osiyoning ilk temir davri tarixiy-madaniy viloyatlari. Ilk temir davri manzilgohlari. Kuhna shaharlar. Ilk temir davri xujaligi va moddiy madaniyati. O'rta Osiyo chorvador qabilalari madaniyati va xujalik xususiyatlari. Antik davri ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari. O'rta Osiyoning antik madaniy-tarixiy viloyatlar va ularning asosiy arxeologiya yodgorliklari. Antik davri yirik shahar markazlari. Antik davrida qurilish va me'morchilik.

Xo'jalik. Ixtisoslashgan ishlab chiqarish (kulolchilik, metallurgiya ishlab chiqarishi, to'qimachilik, zargarlik). Tasviriy san'at (xaykaltaroshlik, haykalchalar va rang-tasvir). Torevtika. Antik davri madaniyatini urganishning ahamiyati. O'rta Osiyoning antik davri chorvador qabilalari madaniyati. Orolbo'yi hududida Chirikrabort va Babushmulla madaniyatlari. Xo'jalik va moddiy madaniyat.

9-mavzu. O'rta asrlar davri arxeologiyasi

Ilk o'rta asrlar davri ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari. Yer egaligi munosabatlarining qaror topishi. O'rta Osiyo ilk o'rta asrlar davrida. O'rta Osiyoda siyosiy tarqoqlik. Kichik davlatlarning vujudga kelishi. Tarixiy-madaniy viloyatlar umumiy tavsifi. Asosiy arxeologiya yodgorliklari. Yirik shaharlar, dehqonchilik qishloqlari va boshqa aholi manzilgohlari. Qurilish va me'morchilik. Hunarmandchilik turlari (kulolchilik, metallarga ishlov berish, toqimachilik, zargarlik). Haykaltaroshlik, haykalchalar va rang-tasvir san'ati. Antik davri umumiy tavsifi. Janubiy Turkmanistonning antik davri arxeologiyasi, O'zbekistontoning janubiy va markaziy hududlarining antik davri arxeologiyasi (Baqtriya va So'g'd), O'zbekistontoning shimoliy hududlarining antik davri arxeologiyasi. Xorazmning antik davri arxeologiyasi. Ellin shaharsozligi, Afrosiyob, Shimoliy Parfiya, Marg'iyona, Yerqo'rg'on, Ko'ktepa, Uzunqir, Sangirtepa majmuasi.

Rivojlangan va so'nggi o'rta asrlar me'morchiligi va moddiy madaniyati xususiyatlari. Qadimgi va o'rta asrlar davri tarixini urganishda arxeologiya fanining ahamiyati.

10-mavzu. Qadimgi va o'rta asrlar arxeologiyasi.

Ilk o'rta asrlar davrida Kesh va Kitob. O'rta Osiyoning ilk o'rta asr monumental va amaliy san'at namunalari (Afrosiyob, Varaxsha, Panjakent), Marv shahrining IX-XII asrlar me'morchiligi, moddiy-madaniyati va san'ati. Choch (Shosh) shahrining IX-XII asrlar me'morchiligi, moddiy-madaniyati va san'ati, Termiz ilk o'rta asrlar davrida. O'rta asrlar davri Axsiket, Quva shaharlari. Buxoro vohasining shimoliy qismidagi tadqiqotlar. Qadimgi va

o'rta asrlarda arxeologiya va arxeologik tekshiruvlar.

III. Seminar mashg'ulotlarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlarida talabalar Arxeologiya fanidan ma'ruza darslarida olgan nazariy bilimlarini mustahkamlash bilan birga, seminarlar mavzulari bo'yicha tayyorgarlik ko'rish jarayonida qo'shimcha adabiyotlar va tarixiy manbalar bilan tanishish orqali qushimcha bilim oladilar. Natijada

ularning bilim doiralari ilmiy jihatdan asoslangan holda kengayadi.

Seminar mashg'ulotlarini taxminiy tavsiya etiladigan mavzulari:

1. Arxeologiya fanini o'rganishning ahamiyati.
2. Tosh asri xo'jaligi va moddiy madaniyati.
3. Paleometall tarixiy-madaniy jarayonlari.
4. Bronza davri madaniy-tarixiy jarayonlari.
5. Qadimgi davr ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti.
6. O'rta Osiyoning o'rta asrlar xo'jaligi va moddiy madaniyati.
7. Arxeologiyaga oid maxsus atamalar va fanning tadqiqot uslublari.
8. Arxeologik makonlar turlari.
9. Mezolit davri arxeologiyasi.
10. Neolit davri manzilgohlari
11. Eneolit davri dehqonchilik manzilgohlari
12. Eneolit va bronza davri arxeologiyasi
13. Bronza davri.
14. Bronza davri jarayonlari va moddiy madaniyati
15. Temir davri manzilgohlari.
16. Qadimgi va o'rta asrlar arxeologiyasi. (Buxoro misolida)
17. Qadimgi va o'rta asrlar arxeologiyasi. (Buxoro misolida)
18. Qadimgi va o'rta asrlarda arxeologiya va arxeologik tekshiruvlar. (Jahon Turkmaniston misolida)

IV. Mustaqil ta'limni tashkil etishning shakli va mazmuni

Tavsiya etiladigan mustaqil ish mavzulari:

1. Olduvay davri arxeologik yodgorliklari
2. Ashel davri arxeologik yodgorliklari
3. Muste davri arxeologik yodgorliklari
4. Mezolit davri lokal madaniyatlari
5. Neolit davri lokal madaniyatlari
6. Mesapotamiyaning eneolit davri protoshaharlari
7. O'rta Osiyoning eneolit davri manzilgohlari
8. Eronning bronza davri protoshaharlari
9. O'rta Osiyoning bronza davri protoshahar shaklidagi manzilgohlari
10. Moxenjadar va Xarappa madaniyatlari
11. O'rta Osiyoning bronza davri dehqonchilik manzilgohlari
12. Temir davri madaniy-tarixiy viloyatlari arxeologiyasi
13. O'rta Osiyo antik davri shaharlari
14. O'rta Osiyo antik davri moddiy madaniyati

	15. O'rta Osiyo antik davri tasviriy san'ati 16. O'rta Osiyo ilk o'rta asrlar shaharlari 17. O'rta Osiyo ilk o'rta asrlar moddiy madaniyati 18. O'rta Osiyo ilk o'rta asrlar tasviriy san'at 19. Kaltaminor madaniyati 20. Sazag'on madaniyati 21. Hisor madaniyati 22. Eneolit davri Anov madaniyati 23. Eneolit davri Nomozgoh madaniyati. 24. Janubi-g'arbiy Turkmanistonning bronza davri yodgorliklari 25. Bronza davri Sopolli madaniyati 26. Sarazm madaniyati bronza davrida. 27. Zamonbobo madaniyati 28. Tozabog'yob madaniyati 29. Bronza davri Chust madaniyati. 30. Janubiy Tojikistonning bronza davr chorvador qabilalari madaniyati
--	--

3	V. Fan o'qitilishining natijalari. Fannio'zlashtirish natijasida talaba: Arxeologiya fani tarixning muhim va kerakli fanlardan biri ekanligini angelaydi. Arxeologik ob'ektlar tarixini o'rganish tarixga aniqlik kiritadigan omillardan biridir. Moddiy va ma'naviy jihatlar o'rganiladi.
4	VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari: -ma'ruzalar; -interfaol keys-stadilar; -seminarlar (mantiqiy fiklash, tezkor savol-javoblar); -guruhlarda ishlash; -taqdimotlarni qilish; -individual loyihalar; -jamo bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.
5	VII. Kreditlarni olish uchun talablar: Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni topshirish.
6.	Asosiy adabiyotlar 1. Annaev T., Shaydullaev Sh. Surxondaryo tarixidan lavhalar. T., 1997. 2. Djurakulov M.D. Avanesova N.A. Istoriografiya epoxi bronzы Sredney Azii. Uchebnoe posobie. Samarkand: Izd.SamGU. 1983. pdf. 3. Drevneyshie gosudarstva Kavkaza i Sredney Azii. M. "Vysshaya shkola" 1985 4. Kabirov J., Sagdullaev A. Toshkent "O'qituvchi" 1990

- 5.Egamberdieva N.A. Arxeologiya. O'quv qo'llanma. Toshkent. 2011.
- 6.Arxeologlar hikoya qiladi. To'plam. Toshkent, 1974.
- 7.Arsixovskiy A. Arxeologiya asoslari. Toshkent, 1970.
- 8.Archaeological theory today. Edited by Ian Hodder. Cambridge University Press 2001
- 9.Colin Renfrew, Paul Bahn. Archaeology: Theories, Methods and Practice. London 2004
- 10.Connah G. Writing about Archaeology. Cambridge University Press.2010
- 11.Ian Shaw, Rober Jameson. A Dictionary of Archaeology.UK.1999.
- 12.Jane Balme. Alistair Paterson. Archaeology in practice. Oxford. 2006.
- 13.Kabirov J, Sagdullayev A.O'rta Osiyo arxeologiyasi. Toshkent, 1990.
- 14.F.X.Utayeva O'rta Osiyoning qadimgi va o'rta asrlar urbanizatsiyasi. O'quv qo'llanma "Durdona nashriyoti" 2022
15. Мартинов А.И. Шер Я.А Методы археологического исследования. - М.: 2002.
16. Halim To'rayev Buxoro Toponimikasi darslik "Durdona" nashriyoti Buxoro 2021
17. Annayev T., Tilovov B Xudoyberdiyev Sh. Boysun arxeologik yodgorliklari. T., 1999.
18. Мартинов А.И Археология. М., 2006
24. F.X.Utayeva "Arxeologiya" Uslubiy qo'llanma "Durdona" nashriyoti Buxoro 2019
19. F.X.Utayeva "Arxeologiya va etnologiya" darslik "Durdona" nashriyoti Buxoro 2022.
20. F.X.Utayeva "O'rta Osiyoning qadimgi va o'rta asrlar davri urbanizatsiyasi" o'quv qo'llanma "Durdona" nashriyoti Buxoro 2021.
- 21.Sh.Hayitov.,K.Raxmonov " Buxoro va Buxoriylarning jahoniy shuhrati" Toshkent "Navro'z",2020.,-b-202
- 22.B.Mirzoqulov. "Buxoro tarix zarvaraqlarida" 2-qism., Buxoro-2018., B-220
23. A.Ochilov Buxoro arxeologiyasi darslik "Durdona" nashriyoti Buxoro 2023.

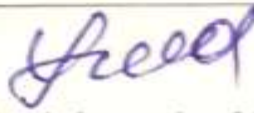
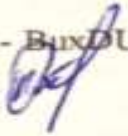
Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. "Ilm-fan yutuqlari Vatanimiz ravnaqiga xizmat qilsin" // Qarang: Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. –Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017.
2. *Mirziyoyev Sh.* Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz (o'zbek va rus tillarida). –Toshkent: "O'zbekiston", 2016. – 56 bet.
3. *Mirziyoyev Sh.* Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak (o'zbek va rus tillarida). –Toshkent: "O'zbekiston", 2017. – 104 bet.
4. *Mirziyoyev Sh.* Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga

- quramiz. –Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 bet.
5. Mirziyoyev Sh. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To‘ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2022. - 416 bet.

Elektron manbalar

1. www.history.ru
2. www.natura.com
3. www.archaeology.ru
4. www.archaeology.com

7.	Fan dasturi O‘zbekiston respublikasi oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Buxoro davlat universitetining 2024 yil “__” “__” - sonli buyrug‘i bilan ma‘qullangan va oliy ta‘lim muassasasi tomonidan tasdiqlashga rozilik berilgan
8.	Fan/ moduli uchun mas’ullar Utayeva F.X. –BuxDU, Arxeologiya va Buxoro tarixi kafedrasi dotsenti, t.f.f.d. (PhD)
9.	Taqrizchilar: Temirov F.U.– Buxoro tarixi kafedrasi mudiri, t.f.f.d. (PhD) Ochilov A.T.– BuxDU, Arxeologiya va Buxoro tarixi kafedrasi dotsenti, t.f.f.d. (PhD) Bobojonova F.H. – Arxeologiya va Buxoro tarixi kafedrasi dotsenti, tarix fanlari nomzodi